

HYPERICUM 9, juni 2010

Nieuwsbrief (33) van de FLORISTISCHE WERKGROEP TWENTE
en FLORON TWENTE

REDACTIE: Otto Zijlstra (districtscoördinator FLORON).
E-mail: ogzijlstra@zonnet.nl

Pieter Stolwijk (coördinator Floristische Werkgroep
Twente).
E-mail: pieter@fwtwente.nl

Jacques Bielen (coördinator LMF-A Twente).
E-mail: jwbielen@xs4all.nl

INTERNET: www.fwtwente.nl - redactie@fwtwente.nl

[Redactie](#)

[P. BREMER](#)

[O.G. ZIJLSTRA & P.F. STOLWIJK](#)

[P.F. STOLWIJK, J.W. BIELEN & O.G. ZIJLSTRA](#)

[P.F. STOLWIJK](#)

Red.

In Memoriam Peter Spee, p.1

Het oerbos Drieschicht. Een floristische herinnering aan
het laatste Overijsselse oerbos, p.2

Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2009, p.12

Excursieverslagen FWT-FLORON 2009, p.18

Jaarverslag FWT-FLORON 2009, p.21

Excursieprogramma FWT-FLORON 2010, p.23

In memoriam Peter Spee

Op 16 januari 2010 is Peter Spee plotseling overleden. Met hem verliest onze werkgroep een van haar actiefste leden. Peter heeft zich (waarschijnlijk) in de loop van 1981 bij de werkgroep aangesloten. In 1982 werd hij al aangekondigd als leider voor een excursie naar Hof Espelo en Hartjesbos. Van de werkgroepleden van toen zijn er nu nog slechts drie actief in het veld. Geleidelijk begonnen van Peter ook de zelfstandig verzamelde waarnemingen binnen te komen. Vermeldenswaard is de eerste vondst in Twente van *Azolla filiculoides* (Grote kroosvaren). Op verzoek van de redactie van de Nieuwsbrief heeft Peter daar toen een artikel aan gewijd in *Gorteria*. Vooral na de start van FLORON zijn door Peter vele duizenden waarnemingen aan onze bestanden toegevoegd. Hij specialiseerde zich enigszins in het grondig onderzoeken van bijzondere terreinen. Zo heeft hij 10 jaar geleden de terreinen van de drinkwaterwinning ten noorden van Enschede onderzocht. Na zijn verhuizing van Enschede-Noord naar Enschede-Zuid verplaatste zijn aandacht zich naar de reservaten Buurserzand en Witte Veen van Natuurmonumenten. Voor deze organisatie verzorgde hij uiterst nauwkeurige en complete verslagen. Peter was als plantenonderzoeker kritisch en als verslaglegger uiterst punctueel. Een grote verdienste van Peter is geweest het reviseren van het herbarium van Blijdenstein, destijds bewaard in het Natuurmuseum. Maandenlang is hij bezig geweest om gegevens van elk door hem gecontroleerd herbariumvel over te zetten op speciaal daarvoor ontworpen kaartjes, die daarna zijn gedigitaliseerd, waarmee een schat van floristische informatie over de gemeente Enschede uit het begin van de vorige eeuw toegankelijk is

geworden. Zijn kennis van planten en andere organismen breidde hij voortdurend uit. De laatste jaren hield hij zich ook uitgebreid met mossen bezig. Peter probeerde zo veel mogelijk aanwezig te zijn bij onze werkgroepexcursies. Het was een genoegen hem erbij te hebben, want hij was een aardige en attente man met aandacht voor iedereen. Met zorg hield hij voor zichzelf lijstjes bij van de excursiedeelnemers, vooral ook om hun namen goed te leren kennen. De redactie van Nieuwsbrief / Hypericum heeft meermalen gebruik gemaakt van de informatie uit zijn archief.

Wij zullen Peter erg missen om zijn bijzondere persoonlijkheid en vanwege zijn grote kennis van de natuur.

Het oerbos Drieschigt

Een floristische herinnering aan het laatste Overijsselse oerbos

Piet Bremer¹

Als we het over oerbossen hebben denken we aan ongerepte, amper door de mens beïnvloede bossen, die sinds mensenheugenis en van ver daarvoor al voorkwamen. Het Beekbergerwoud (Het Woud) is bekend als het laatste oerbos van ons land, dat in juni 1871 definitief werd gekapt, waarna het gebied in haar geheel werd ontgonnen en in gebruik genomen als weiland (www.wikipedia.org). Daarmee verloor ons land het laatste voorbeeld van een ongerept en slechts in beperkte mate door de mens beïnvloed oerbos. Ook Twente heeft tot in de 19e eeuw een oerbos gekend, dat gelegen was bij Manderveen en dat beschreven is door W.C.H. Staring. During & Schreurs (1995) namen de tekst van Staring over uit de Verhandelingen die uitgegeven werden door de Commissie belast met het vervaardigen van eener Geologische beschrijving en kaart van Nederland. Deze tekst van Staring wordt hier in haar geheel overgenomen.

'Eene waarneming, reeds voor tien jaren in Twente volbragt, heeft op eene duidelijke wijze aan het licht gebracht, hoe hier te lande hoog veen oorspronkelijk ontstaan is en hoe dat nog voortdurend op eene plek ontstaat. In de buurschap Manderen boven Tubbergen ligt de zoogenoemde Drieschigt, een bosch dat op en tegen de Manderensche en Geesterensche veenen staat, die het noord-oostelijke uiteinde vormen van het groote Almelosche veen. Ten noorden en noord-westen gaat het bosch tot hoogveen over, bij een al meer en meer schaars worden van het houtgewas en onderdrukken daarvan door de gewone veenplanten. Aan de tegenovergestelde zijde, ten zuiden en zuid-oosten, wordt dit door heidevlakte begrensd, die, zooals het bosch zelve, aan eene menigte eigenaren, in gemeenschappelijk bezit, toebehoort. Ten gevolge daarvan verstrekt heide en bosch te zamen tot weide van eene menigte rundvee en schapen, die, aanhoudend het onderhout afbijtende en den opslag van zaailingen afweidende, voer weinig jaren den geheele ondergang van het bosch teweeg zullen brengen; terwijl daarenboven de eigenaars, reeds in 1844, begonnen zijn met de groote bomen te velen.

¹ Werkzaam bij de provincie Overijssel (beleidsinformatie). Het artikel is op persoonlijke titel geschreven.

In de zomer van 1845 werd de grens van het bosch tegen de heidevlakte ingenomen door eenen rand van zeer groote gageelstruiken. Het rundvee beschutte zich daaronder tegen de zonnehitte en de vliegen, en een mensch van kleine gestalte kon regt overeind onder de struiken doorgaan. Na den gageelrand volgden grote werfstruiken, die verder weder vervangen werden door els en hulst (*Ilex Aquifolium* L.). Daartusschen vertoonden zich eiken (waarschijnlijk alleen *Quercus pedunculata* Ehrh.) die al meer en meer de overhand verkregen tot daar waar het bosch alleen uit deze boomsoort, met hulst tot onderhout en els op de open plekken, was zamengesteld. In zoover de groote eiken niet geveld en weggevoerd waren, kwamen zij in het midden, zelfs tot aanmerkelijke zwaarte voor. De bodem was onder het houtgewas dicht begroeid met vossebessen (*Vaccinium Vitis idaea* L.), dopheide en varensoorten (*Filices*), terwijl op de open, aan het zonlicht blootgestelde plaatsen, de struikheide voorkwam. De bodem van het bosch bestond geheel uit veen, hetwelk op zandgrond, tot het diluvium behoorende, rustte. Naar de zuidzijde was de dikte zeer gering, en bedroeg niet meer dan die eener dikke zode; maar noordwaarts nam die al meer en meer toe, totdat eindelijk al het houtgewas, behalve de zware eikenboomen, boven op eene veenlaag stond van een en meer ellen dikte. Die dikte van het veen was duidelijk waar te nemen langs de oevers van een beekje, dat, uit de bronnen van de naburige Manderensche hoogte ontspringende, door het bosch loopt en zich dan verliest in het Almelosche veen. Vlak nabij de oevers was geen veen aanwezig, maar eenige schreden verder rees dit weder op en vertoonde daar duidelijk zijn aanmerkelijke dikte. Stronken van boomen en struiken, die op, te midden van en onder het veen geworteld stonden, waren er veelvuldig te vinden. Maar boomstammen trof men daar niet aan, om de natuurlijke reden, dat de omwonenden alle degene die niet geheel door het veen bedekt en dus te genaken waren, tot hun gebruik hadden weggevoerd. Dat er echter veelvuldige, in vroeger tijden afgestorvene of omgewaaide boomstammen, op de bodem van het veen liggen, moet men opmaken uit eenige stammen die, in 1844 geveld, door de moerasige gesteldheid van den bodem niet weggevoerd hadden kunnen worden, en daardoor op het veen waren achtergebleven. Het volgende jaar reeds waren deze bijna geheel in het veen weggezakt, en dus op weg om, misschien in weinige jaren, den ondergrond te bereiken. Ten noorden en noordwesten van dit bosch begon het kale Manderensche veen; de boomen en struiken verminderden langzamerhand in aantal en hielden dan geheel op, terwijl de plaats werd ingenomen door struikheide en vooral door veenmos, welke laatste plant hier klaarblijkelijk het hoofdbestanddeel van de veenmassa uitmaakt.'

Een heel andere verwijzing naar het bos komt voor in het Markeboek van Drieschigt (markeboek van Geesteren, Mander en Vasse). Hier wordt in een verkoopakte uit 1828 vermeld dat Koopman Hermannus Koers uit Wierden voor 1100 gulden gerechtigd is om al het hout te kappen 'in het zoogenaamde Bovenbroek gelegen op den Drieschigt met uitzondering van alle Eiken en Beuken stammen en telgen die beneden de 28 Duim zijn gemeeten op den hoogte van twee ellen' (= 1,17 m). Al het hout moest voor eind maart 1831 afgevoerd zijn.

Het oerbos, met een omvang van circa 94 ha, kwam dus voor op de overgang van een natte heide naar hoogveen, waar eiken waren gekiemd in de zandondergrond. Dikke eeuwenoude eiken stonden op plekken met een 'ellen' dik veenpakket. Enkele ellen kunnen we vertalen naar een veenpakket van tussen de 1,5 en 2 m. Bij een hoogveengroei van 1,5 mm per jaar zou dit betekenen dat het bos al meer dan 1000 jaar oud was, dus al in het jaar 800 vorkwam en door de ligging naast een groot hoogveengebied (Almelose veen) een ongestoorde

ontwikkeling heeft gekend. Pokorny (1858) vermeldt in zijn overzicht van Europees hoogveen ook Drieschigt als voorbeeld van bos dat geleidelijk overgroeit raakt door hoogveen. De informatie in het markeboek, in de tijd dat de deling van de Marken in Overijssel gaande was, laat zien dat de concessie om het oerbos te kappen al eerder was gegeven, maar blijkens de waarnemingen van Staring niet voor 1831 zijn uitgevoerd. Pas later lukte dit wel, maar dit is verder niet gedocumenteerd in het markeboek. De vermelding van Beuken in de koopakte komt niet overeen met wat Staring gezien heeft. Mogelijk zijn de Beuken eerder uit het oerbos verwijderd. Het unieke van het oerbos was dat het een mooi voorbeeld was van een loofbos dat geleidelijk werd opgenomen in een hoogveen. Staring noemde dan ook niet voor niets het Beekbergerwoud en Drieschigt in één zin, maar eerstgenoemde was een heel andere bostype (Elzen-essenbos) waar grondwater uittrad en zich bosveen ontwikkelde. Bijzonder aan het gebied was ook dat twee hoogveenbeekjes door het bos liepen: de Eendenbeek en Getelerbeek. Beide beken hadden een venige bodem op de plaats waar ze het bos in liepen en naar het zuiden, waar het veenpakket dun was, ging dit over in een minerale bodem. De Eendenbeek ontsprong in het Geteloveen, aan de andere zijde van de Duits-Nederlandse grens in het hoogveen. De Getelerbeek werd zowel gevoed door water dat vanuit de Slenk van Reutum naar boven werd gedrukt als uit het eerdergenoemde Geteloveen. De biotoop van in het hoogveen ontspringende beken kwam in het begin van de 19^e eeuw ook elders in Overijssel nog voor, zoals bij Mariënberg. Deze biotoop is geheel uit ons land verdwenen.

Het oerbos is ook op de oudste topografische kaart terug te vinden (**fig.1**).

De kaart is gebaseerd op de kadastrale kartering van ons land die plaatsvond tussen 1811 en 1832. Het oerbos is dan opgebouwd uit drie 'armen' met beide eerdergenoemde beken. De derde beek - de Plasbeek - begrenste aan de zuidzijde het oerbos. Ten noorden en westen van het oerbos lag nog een geheel aaneengesloten, nog amper ontgonnen veengebied (Noordelijk Bovenbroek, Zuidelijk Bovenbroek). Zuidelijk lag het Drieschigter veld, een heidegebied, dat vooral uit vochtige heide met Dopheide (*Erica tetralix*) bestond. Een streeknaam op de topografische kaart verwijst hier nog naar. De droge heiden begonnen oostelijker boven de Slenk van Reutum.

Fig.1 Het oerbos van Driechigt zoals gekarteerd tussen 1811 en 1832. Het oerbos lag tussen Langeveen en Manderveen. Wat op deze kaart opvalt, zijn de tamelijk rechte grenzen van het bosgebied. Zeer waarschijnlijk waren deze veel grilliger wat samenhangt met de geleidelijke overgang van bos naar hoogveen.

Floristische herinneringen aan het oerbos en zijn omgeving?

In de beschrijving van Staring worden van het oerbos Rode bosbes (*Vaccinium vitis-idaea*), Hulst (*Ilex aquifolium*), Struikheide (*Calluna vulgaris*), Dopheide en varens genoemd. In een natuurlijk hoogveen ontbreken varens, maar in (venige) heide kan Adelaarsvaren (*Pteridium aquilinum*) voorkomen. Staring zal deze varen hebben bedoeld. Adelaarsvaren komt nu nog op vijf plaatsen voor in houtwallen en langs slootkanten. De soort heeft wortelstokken die tot een meter in de bodem kunnen groeien en heeft daarmee het in cultuur brengen deels overleefd. Het is daarmee de enige floristische indicator van de ligging van het oerbos. Direct buiten de begrenzing van het oerbos komt Adelaarsvaren pas voor op een afstand van twee (Langeveen) of drie kilometer (matengebied tussen Geesteren en Vasse), waar het respectievelijk groeit in een spontaan berkenbos op restveen en in eeuwenoude houtwallen (**fig.2**).

Binnen het oerbos wijst de combinatie met Rode bosbes, Hulst en Adelaarsvaren vegetatiekundig gezien op een Wintereiken-Beukenbos (*Fago-Quercetum*). Dit bostype komt in Twente algemeen voor op minerale of iets lemige bodems. Hulst komt nog op enkele plekken voor, maar dit zijn geen struiken uit de tijd van het oerbos. Het zijn planten die zich gevestigd hebben op houtwallen na de ontginning. Rode bosbes, Struikheide en Dopheide zijn geheel verdwenen.

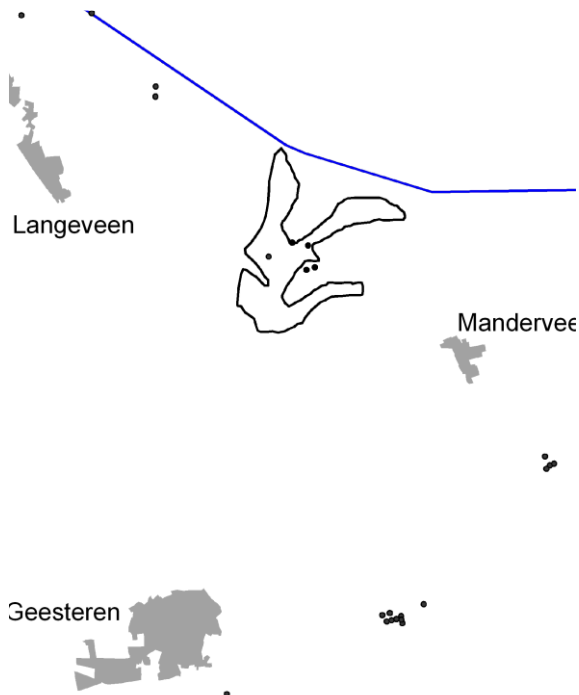

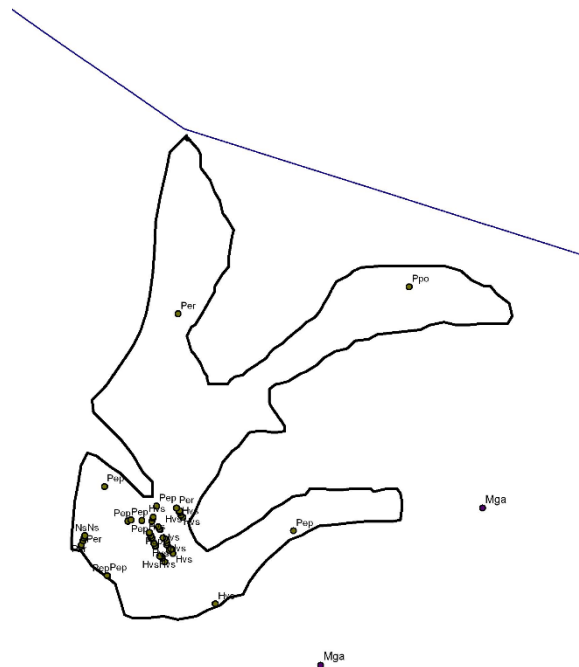
Fig.2 De verspreiding van Adelaarsvaren tussen Langeveen, Manderveen en Geesteren.

Adelaarsvaren geeft precies de ligging van het oerbos weer. De groeiplaatsen tussen Geesteren en Manderveen betreft houtwallen binnen eeuwenoude maten. Adelaarsvaren is hier een restant van het bos van voor de Middeleeuwse ontginning. De groeiplaats dicht bij Langeveen betreft verdroogde venige grond met spontane bosopslag. Adelaarsvaren - als indicator voor eeuwenoud bos en houtwallen - is dus in staat zich als pionier in verdrogend hoogveen te vestigen.

Fig.3 toont ook de verspreiding van o.a. Waternavel (*Hydrocotyle vulgaris*), Borstelgras (*Nardus stricta*), Melkeppe (*Peucedanum palustre*) en Tormentil (*Potentilla erecta*). Het zijn soorten die groeien op zure, veelal vochtige standplaatsen en het is goed mogelijk dat deze soorten in of aan de rand van het oerbos gegroeid hebben. Ze zijn dan ook in **tabel 1** als *historische soorten* aangegeven.

Fig.3 De recente verspreiding van soorten van voedselarme, zure habitats en de begrenzing van het verdwenen oerbos Drieschicht. Hvs = Waternavel, Mga = Wilde gagel, Ns = Borstelgras, Pep = Melkeppe, Per = Tormentil, Ppo = Duizendknoopfonteinkruid.

Veel andere soorten die nu groeien op de locatie van het oerbos (**tabel 1**) kwamen daar toen niet voor. Het zijn soorten die het gebied na de ontginning gekoloniseerd hebben en hier een plekje vonden nadat het niveau van beschikbaarheid van nutriënten met de bemesting (eerst vaste stalmest, later kunstmest, recent drijfmest) op een veel hoger niveau werd gebracht door de landbouw. Daarmee werd niet alleen de samenstelling van de graslanden in de richting geschoven van de huidige soortenarme Engels raaigras (*Lolium perenne*)-percelen, maar werden ook slootkanten rijker voorzien van voedingstoffen en werd de heide - waarvan zeker restanten voorkwamen op de greppelkanten en in bermen - overgroeid door o.a. Gestreepte witbol (*Holcus lanatus*) en Gewoon struisgras (*Agrostis capillaris*). Dit proces van eutrofiëring is nog steeds gaande, waardoor de soorten van natte en droge schrale groeiplaatsen verder achteruitgaan. Binnen de grenzen van het vroegere oerbos ligt een locatie die onderdeel is van het botanisch meetnet

van de provincie Overijssel (zie **fig.4**: het gedeelte met een hoge concentratie aan waarnemingen). Binnen dit meetnet nam in de periode 1991-2005 de soortgroep van vochtige, zure habitats (met genoemde Waternavel, Borstelgras, Melkeppe en Tormentil) met 76% af (**tabel 1**).

Van het hoogveen dat aan het oerbos grensde weten we eigenlijk niets. In de eerste helft van de 19^e eeuw vond in ons land vrijwel geen onderzoek aan onze wilde flora plaats. De kartering van Overijssel door Lako en Blijdenstein vond bijna een eeuw later plaats. Zij waagden zich echter niet aan het uitgestrekte Almelose veen en haar uitlopers. In het FLORIVON bestand ontbreken dan ook gegevens uit dit deel van Twente. In de 18^e eeuw kwam de boekweitcultuur op in het hoogveen waarbij na ontwatering de bovenste laag in cultuur werd genomen. Het is heel goed mogelijk dat op het hoogveen tussen Langeveen en Manderveen boekweit werd gehouden.

Ongestoord hoogveen kwam toen zeker ook nog voor en zal bestaan hebben uit een systeem van bulten en slenken. Hier kwamen in het zure en extreem voedselarme systeem diverse soorten veenmossen voor en een beperkt aantal vaatplanten zoals Veenbes (*Oxycoccus palustris*), Lavendelheide (*Andromeda polifolia*), Eenarig wollegras (*Eriophorum vaginatum*) en Witte snavelbies (*Rhynchospora alba*). Daar waar in het Geteloveen zich beekjes vormden zullen mogelijk ook nog andere soorten hebben gestaan. We kunnen ons daar nog enigszins een beeld van vormen als we de bron op de Lemelerberg bezoeken. Deze bron ligt hier in een hellingveentje, waar zuur regenwater uittreedt (het betreft grondwater met een korte verblijftijd in een zure bodem). Bij de bron komen naast veenmossen o.a. Witte snavelbies, Ronde zonnedauw (*Drosera rotundifolia*) en Snavelzegge (*Carex rostrata*) voor. Ik stel me voor dat ook toen al Duizendknoopfonteinkruid (*Potamogeton polygonifolius*) in de Eendenbeek en Getelerbeek groeide. Deze soort is kenmerkend voor met zuur grondwater gevoede beken zoals o.a. mooi te zien is in de sprengenbeken aan de oostzijde van de Veluwe. In 1996 werd Duizendknoopfonteinkruid op twee plaatsen in de Getelerbeek aangetroffen (**fig.3**).

Het verslag van Staring maakt ook melding van Wilde gagel (*Myrica gale*). De struwelen maakten op Staring indruk. Ze waren manshoog en het vee kon er onderdoor lopen. **Fig.3** laat de huidige verspreiding zien. Er zijn nog enkele plekken zuidelijk van het vroegere oerbos en deze planten kunnen genetisch gezien heel goed de nakomelingen zijn van deze mooie struwelen. Van de heide zuidelijk van het bos is niets overgebleven. Verspreid in het vroegere Drieschigter veld zijn bij de kartering wel planten van Struikheide, Dopheide en Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) gevonden. Hun dichtheid is laag en bij de doorgaande vermeting, verruiging en verstruiking van het boerenland zijn deze plekken gedoemd te verdwijnen, waarmee de laatste herinnering aan het Drieschigter veld als heide verloren zal gaan. Opvallend is wel dat deze soorten niet aangetroffen zijn in het gebied NW van het vroegere oerbos, dus het in de 19^e en 20^e eeuw ontgonnen hoogveen. Bij de ontginning van hoogveen wordt het veen eerst ontwaterd door begreppeling en vervolgens wordt het veen afgegraven. Wat overblijft is een venige-minerale grond (dalgrond), waarin geen kiembare zaden voorkomen. Op het moment dat de veengroei start is er een vegetatie (bijv. natte heide, of bos), met plantensoorten die zaden vormen die lang in de bodem kunnen overleven. Maar na een bedekking van vele eeuwen met veen hebben al deze zaden hun kiemkracht verloren.

Situatie na 1845

Fig.4 Het verdwenen oerbos Drieschicht geprojecteerd op de topografische kaart van ca. 1900. Het gekapte bos was ca. 50 jaar na de eindkap nog deels hoogveen met nog steeds bos, naast graslanden en akkers. Het lijkt aannemelijk dat het aaneengesloten bos langs de Getelerbeek en Eendenbeek restanten waren van het oerbos. Deze laatste bosjes verdwenen tussen 1931 en 1934. De projectie van het oerbos op de kaart klopt niet helemaal, omdat de 1900 kaart niet schaalvast is.

Het verdwijnen van het oerbos laat zich - naast uit geschreven bronnen - ook afleiden uit kaartmateriaal. **Fig.1** geeft nog het geheel gave gebied zoals Staring dat gezien heeft. De menselijke invloed is dan al groter dan de kaart doet vermoeden door kap en beweiding. Circa 70 jaar later is de situatie sterk veranderd (**fig.4**).

Volgens Staring is in 1845 het oerbos gekapt. Maar **fig.4** laat zien dat er omstreeks de eeuwwisseling nog opgaand bos voorkwam langs de Eendenbeek en Getelerbeek, en dat maar een beperkt oppervlak was ontgonnen tot akkers of grasland. Ook zien we op de kaart op veel plaatsen nog aanduidingen van laag bos. Het lijkt erop dat het oerbos in 1844 wel haar imposante eeuwenoude bomen is kwijtgeraakt, maar dat dunnere bomen de grote kap overleefden. Ook de eerder aangehaalde tekst uit het Markeboek van 1821 geeft aan dat de grote bomen selectief werden gekapt. De enkele decimeter dunne bomen bleven staan en mochten niet worden beschadigd. Door de kap en sterke beweiding van het onderhout ontstond echter wel een gedegenerend oerbos. De topografische kaart van 1931 - hier niet getoond - laat nog steeds bosjes zien langs beide beken, maar de kaart van 1934 toont een landschap dat sterk lijkt op het huidige rationele landschap zonder bos. Tussen 1931 en 1934 werden het laatste afgetakelde deel van het (oer)bos geruimd. Als deze interpretatie klopt was niet het Beekbergerwoud het laatste oerbos dat in ons land werd gekapt, maar Drieschicht!

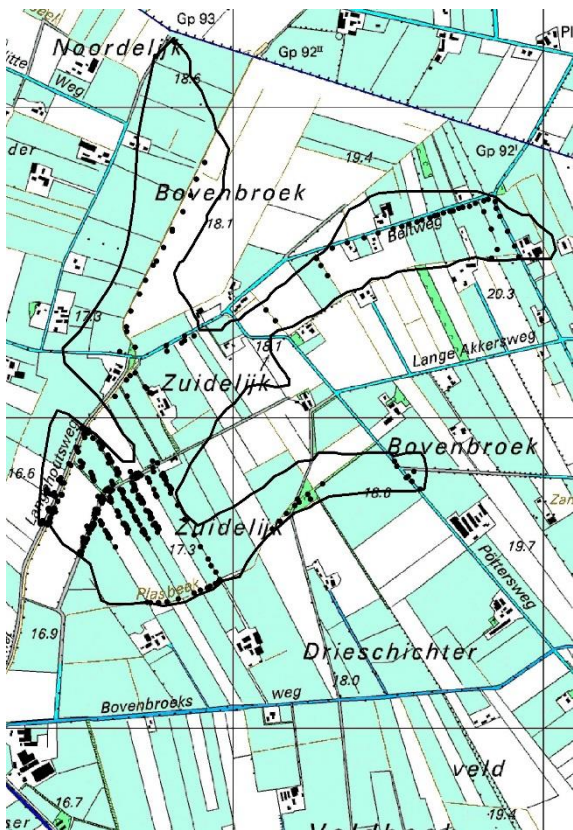

Fig.5 Het verdwenen oerbos van Drieschicht (zwart omlijnd) geprojecteerd op de huidige situatie. Elke stip staat voor een flora-waarneming. De concentratie in de zuidoosthoek heeft te maken met de ligging van een onderzoekslocatie die éénmaal in de zeven jaar onderzocht wordt in het kader van het *provinciaal botanisch meetnet*.

Herstel?

Een oerbos herstellen kan niet. Het oerbos lag op hoogveen en op de overgang van hoogveen naar heide. Het hoogveen is geheel afgegraven en de heide is ook geheel verdwenen. Het unieke van het bos met in zand wortelende eiken die omgeven waren door een dikke laag hoogveen is voorgoed verdwenen en is ook niet te herstellen. Toch zou het uit historisch oogpunt goed zijn de herinnering aan dit Twentse oerbos een respectvolle en waardige plek te geven in het landschap. De Plasbeek, toen de zuidelijke grens van het oerbos, is nog het enige element in het landschap dat - hoe-

wel rechtgetrokken -nog ongeveer loopt op de plaats waar hij ook ten tijde van het oerbos lag. De beide andere beken zijn verlegd en zijn nu rechte beeksloten op een heel klein traject na (zie **fig.6**).

Met name het gebied langs de Beltweg - de tweede arm van het oerbos - met de Getelerbeek heeft een wat kleinschaliger landschap (**fig.5**).

Het is te overwegen hier de voormalige, sterk meanderende beek te herstellen. Door langs de beek landbouwgrond te plaggen zal spontaan bos ontstaan met Zwarte els (*Alnus glutinosa*) met een enkele Zomereik (*Quercus robur*). In het Beekbergerwoud wordt door Natuurmonumenten op tientallen hectare door vernatting en spontane bosopslag weer iets van het verleden tot leven wordt gebracht. Zo'n herstel zal voor Drieschicht heel lastig worden. Het gebied ligt buiten de Ecologische hoofdstructuur, zodat geen landbouwgrond aangekocht kan worden en omgevormd tot natuurgebied. Bovendien lag het oerbos op een plek die nu binnen de reconstructie is aangewezen als landbouwontwikkelingsgebied. Dat betekent dat zich hier in principe megabedrijven zouden kunnen vestigen. Bij de Getelerbeek heeft zich recent dan ook een groot landbouwbedrijf gevestigd!

Fig.6. Het meeste natuurlijke 'restant' van het verloren gegane oerbos Drieschigt. Een op het terrein van een particulier weer meanderende Getelerbeek met in de houtwal aan de rand van het perceel nog één van de groeiplaatsen van Adelaarsvaren (foto P. BREMER).

Een veel bescheidener optie is middels bermbeheer de laatste groeiplaatsen van heide beter te behouden. De gemeente Tubbergen heeft in 2009 het ecologisch bermbeheer voortvarend opgepakt. Drieschigt kan hiervan ook een onderdeel worden. Waar nog Wilde gagel voorkomt is er reden deze bewust te beschermen en de laatste locaties te koesteren als herinnering aan de prachtige manshoge struwelen van het begin van de 19^e eeuw. En er kan altijd nog een informatiepaneel worden geplaatst, bijv. daar waar Eendenbeek en Getelerbeek bij elkaar komen. Een soort van in memoriam.

Literatuur

DURING, R. & W. SCHREURS, 1995. Historische ecologie. KNNV Wetenschappelijke Mededeling. nr. 215.

POKORNY, A., 1858. Zweiter Bericht der Commission zur Erforschung der Torfmoore Oesterreiches, 346 - 350. Zoologisch-botanische Gesellschaft, Wien.

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam	Biol. meetnet				His. srt.
		91	98	05	96	
<i>Achillea ptarmica</i>	Wilde bertram	3	8	8	6	
<i>Carex nigra</i>	Zwarte zegge	-	-	-	1	x
<i>Carex ovalis</i>	Hazenzegge	-	-	1	8	
<i>Carex remota</i>	IJle zegge	-	-	-	2	x
<i>Ceratocarpus claviculata</i>	Rankende helmbloem	2	1	2	4	
<i>Chaerophyllum temulum</i>	Dolle kervel	-	-	2	2	
<i>Cirsium palustre</i>	Kale jonker	1	1	1	-	
<i>Equisetum fluviatile</i>	Holpijp	-	1	2	3	x
<i>Hieracium pilosella</i>	Muizenoor	-	-	-	2	
<i>Hieracium umbellatum</i>	Schermhavikskruid	-	-	-	1	
<i>Hydrocotyle vulgaris</i>	Waternavel	7	8	4	8	x
<i>Ilex aquifolium</i>	Hulst	-	1	-	3	x
<i>Juncus acutiflorus</i>	Veldrus	4	4	4	6	
<i>periclymenum</i>	Wilde kamperfoelie	1	1	1	1	
<i>Lotus pedunculatus</i>	Moerasrolklaver	15	18	20	24	
<i>Molinia caerulea</i>	Pijpenstrootje	2	4	2	-	x
<i>Nardus stricta</i>	Borstelgras	1	-	-	1	x
<i>Peucedanum palustre</i>	Melkeppe	5	2	-	3	x
<i>Poa nemoralis</i>	Schaduwgras	-	-	1	-	
<i>Potamogeton polygonifolius</i>	Duizendknoopfonteinkruid	-	-	-	1	x
<i>Potentilla anglica</i>	Kruipganzerik	-	-	1	-	
<i>Potentilla erecta</i>	Tormentil	4	1	-	5	x
<i>Pteridium aquilinum</i>	Adelaarsvaren	-	-	-	1	x
<i>Ranunculus hederaceus</i>	Klimopwaterranonkel	-	-	-	21	
<i>Scirpus sylvaticus</i>	Bosbies	-	-	1	1	
<i>Scleranthus annuus</i> subsp. <i>annuus</i>	Eenjarige hardbloem	-	-	2	-	
<i>Silene flos-cuculi</i>	Echte koekoeksbloem	1	-	-	1	
<i>Sparganium emersum</i>	Kleine egelskop	-	-	-	8	
<i>Stellaria graminea</i>	Grasmuur	2	9	1	10	
<i>Stellaria holostea</i>	Grote muur	-	-	-	2	x
<i>Torilis japonica</i>	Heggendoornzaad	-	-	-	1	
secties zonder aandachtsoort		11	11	16	35	

Tabel 1. Lijst van aandachtsoorten zoals die gekarteerd zijn binnen de begrenzing van het oerbos van Drieschigt. De getallen geven het aantal waarnemingen, ofwel het aantal 50 meter secties bezet door genoemde soorten. Onder **Biol. meetnet** is de ontwikkeling gedurende 14 jaar weergegeven gebaseerd op data verzameld in 1991, 1998 en 2005. De data onder 96 hebben betrekking op de vlakdekkende kartering in dit deel van Twente in 1996 binnen het gebied van het voormalige oerbos Drieschigt. **His. srt.:** historische soort, een soort die zeer waarschijnlijk in het oerbos, langs haar beken of op de overgangen naar de natte heide voorkwam.

Bijzondere vondsten FWT-FLORON 2009

O.G. Zijlstra & P.F. Stolwijk

Het jaar 2009 is met voor Twente acht nieuwe taxa wederom een succesvol jaar gebleken. Nieuw voor Twente waren *Anagallis tenella* (Teer guichelheil), *Bidens radiata* (Riviertandzaad) *Euphorbia maculata* (Straatwolfsmelk), *Juncus (tenuis subsp.) anthelatus*, *Polypogon viridis* (Kransgras), *Potamogeton x lintonii*, *Potentilla x mixta* (Kruipganzerik x Vijfvingerkruid), *Rosa 'Hollandica'* (Hollandse rimpelroos) en *R. columnifera* (Schijnegelantier). Opmerkelijk zijn de vele bijzondere vondsten in De Doorbraak ten zuiden van Almelo.

Ook urbane soorten die vooral in het westen van het land min of meer ingeburgerd zijn, worden steeds vaker in Twente gemeld.

- *Anagallis tenella* (Teer guichelheil): **Nieuw voor Fwt-Floron.**

Bij Diepenheim (236-468). Een vijftal planten in afgegraven grasland. Een intrigerende vondst! De soort is in de twintigste eeuw uit (vrijwel) elk van zijn binnenlandse groeiplaatsen verdwenen (behalve in Noord-Brabant), maar is recent weer gemeld, o.a. uit de Achterhoek. Deze vondst lijkt dus in die trend te passen.

Inmiddels staat echter vast dat *Campanula rapunculus*, (Rapunzelklokje), *Centaureum erythraea* (Echt duizendguldenkruid), *Dactylorhiza maculata* subsp. *maculata* (Gevlekte orchis), *D. majalis* subsp. *praeternissa* (Rietorchis), *Parnassia palustris* (Parnassia) en mogelijk *Euphrasia stricta* s.l. (Stijve ogentroost) hier zijn ingebracht. (Gerrit en Jan Meutstege)

Teer guichelheil (foto GERRIT MEUTSTEGE)

- *Asplenium scolopendrium* (Tongvaren): Twintigste km-hok.

Oldenzaal, Groote Veld, aan de Gammelkerbeek (257-481). Een grote plant op de voet van een *Alnus* (Els) en een kleine plant op de beschoeiing. Twintigste km-hok. Het aantal recente (na 2004) vindplaatsen is onbekend, maar zal beduidend lager liggen. De meeste groeiplaatsen zijn op muren; epifytische groeiplaatsen zijn schaars in Twente. (Andries van Renssen)

- *Aster tripolium* (Zulte): Tweede vondst FWT-FLORON.
Bornerbroek, Pastoor Ossestraat (241-481). Een exemplaar, in nieuw deel van De Doorbraak. (Jo Schunselaar).

Zulte (foto PIETER STOLWIJK)

- *Bidens radiata* (Riviertandzaad): **Nieuw voor Fwt-Floron.**
Buurserzand, Rietschot (252-464). Natuurontwikkelingsterrein. Deze soort is bijna alleen uit het oostelijke rivierengebied bekend. Eén vondst daarbuiten in de gemeente Berkelland (bron: waarneming.nl). (Peter Spee)

Riviertandzaad (foto PIETER STOLWIJK)

- *Bolboschoenus maritimus* (Heen): Zevende km-hok; vierde melding sinds 2005.
Wierden, Beverdamsweg (237-482). In een overloopbekken. (Pieter Stolwijk)
- *Cardamine corymbosa* (Eenbloemige veldkers): Derde km-hok.
Glanerbrug (263-470). In tuin. (Henk Schurink)

Heen (foto PIETER STOLWIJK)

- *Chaenorhinum originifolium* (Marjoleinbekje): Tweede km-hok.
Hengelo, Thiemsbrug (251-477). Tussen stoeptegels. (Jan Zwieneberg)

- *Chenopodium hybridum* (Esdoornganzenvoet):
Derde km-hok.

Enschede, Roombeek (258-473). Een plant,
op een zandhoop. (Jo Schunselaar)

- *Centunculus minimus* (Dwergbloem): Derde km-
hok.

Lattrop, Sterrenwacht (262-493). Ruim 100
planten aan de oever van een gegraven
poel, met o.a. *Pilularia globulifera* (Pilvaren).
Derde km-hok; tweede melding sinds 2005.
De plant is hier in 2008 al gevonden (toen
met enkele exemplaren) door Robbert Bou-
man (Amsterdam), maar de opgave kwam te
laat voor de Bijzondere vondsten in Hyperic-
um 8. (Jacques Bielen & Jelle Hofstra).

Marjoleinbekje (foto JAN ZWIENENBERG)

- *Cyperus eragrostis* (Bleek cypergras): Derde en
vierde km-hok.

Almelo, bij UCN (44-483). Twee exemplaren
aan de Doorbraak. (Jacques Bielen & Jelle
Hofstra). Bornerbroek, Pastoor Ossestraat
(241-481). Elf exemplaren aan de oever van
een nieuwe watergang. (Pieter Stolwijk)

Bleek cypergras (foto PIETER STOLWIJK)

Cyperus fuscus (Bruin cypergras): Negende
km-hok; vierde melding sinds 2005.

Wierden, Beverdamsweg. Meer dan 500
exemplaren in een overloopbekken. (Pieter
Stolwijk)

Bruin cypergras (foto PIETER STOLWIJK)

- *Dryopteris affinis* (Geschubde mannetjesvaren): Tiende km-hok, vierde sinds 2005. Noord van Enschede, Oosterveld (256-477). Wederom een vondst van deze zich uitbreidende varensoort. (Gerben Winkel)

- *Euphorbia maculata* (Straatwolfsmelk): **Nieuw voor FWT-FLORON.** Glanerbrug, Ouverturestraat (263-470). Massaal tussen straatstenen. De soort is heren der in Nederland ingeburgerd, nog het meest in Limburg. (Henk Schurink)

- *Geranium lucidum* (Glanzige ooievaarsbek): Vierde km-hok. Hengelo, Herinckhavestraat (251-477). Onder bomen in groenstrook. Na Oldenzaal en Enschede, nu dus ook in Hengelo. (Jan Zwieneberg)

Glanzige ooievaarsbek (foto JAN ZWIENENBERG)

- *Geranium purpureum* (Klein robertskruid): Derde en vierde km-hok. De Lutte, spoorbaan (263-480). Tientallen planten in ballastbed (Pieter Stolwijk). Almelo, stationemplacement (241-486). Een tiental planten in ballastbed, met o.a. *G. robertianum* (Robertskruid). De soort zal algemener zijn dan we weten, maar de biotoop (ballastbed) is slecht toegankelijk. (Piet Vogelzang)

Klein robertskruid (foto PIETER STOLWIJK)

- *Hieracium caespitosum* (Weidehavikskruid): 17de km-hok; vijfde sinds 2005. Oost van Hellendoorn (228-490), in berm. (Johan Alferink)

- *Hordeum jubatum* (Kwispelgerst): Tweede km-hok. Bornerbroek, Krikkenven (242-481). Twee planten in berm zandweg. De groeiplaats in het Enschedese havengebied is allang verdwenen. (Pieter Stolwijk)

Kwispelgerst (foto PIETER STOLWIJK)

- *Juncus anthelatus* [syn. *Juncus tenuis* subsp. *anthelatus*]: **Nieuw voor FWT-FLORON.**

Bij Bornerbroek en Wierden, De Doorbraak (243-482, 237-482 en 238-481). Totaal enkele tientallen planten, samen met o.a. *J. tenuis* (Tengere rus). (In 243-482 al in 2008 gevonden, toen met één exemplaar). De precieze status van dit taxon is nog niet duidelijk. Leni Duistermaat (NHN) houdt het voorlopig ook op *Juncus anthelatus*. (Pieter Stolwijk)

Juncus anthelatus (foto PIETER STOLWIJK)

- *Lathyrus sylvestris* (Boslathyrus): Zevende km-hok.
Vriezenveen, aan het spoor (237-490). Twee groepen op het spoortalud, totaal een tiental planten. (Piet Vogelzang)

- *Linaria purpurea* (Walstroleeuwenbek): Tweede km-hok.
Hengelo, Backenhagenlaan (251-476). Na sloop van bebouwing op braakliggend terrein. (Jan Zwienenberg)
- *Lycopodium clavatum* (Grote wolfsklauw):
Twaalfde km-hok, vierde melding sinds 2005.
Archemerberg (225-498). Vijf exemplaren, in berm langs zandpad. (Jouke van der Kamp)

- *Mentha pulegium* (Polei): Tiende en elfde km-hok.
Zuidwest van Almelo (237-482; 238-481). Vijf plekken met steeds een of twee planten; op de kale oever van De Doorbraak. Tiende en elfde km-hok. De indigeniteit van deze soort is moeilijk vast te stellen (vondsten in stedelijk gebied gaan zeer waarschijnlijk terug op verwildering), maar de hier gemelde vindplaatsen zouden natuurlijk kunnen zijn. Een eerder in 2009 gemelde vondst aan het Twentekanaal (242-473) van Wytze Boersma zou ook oorspronkelijk kunnen zijn. (Peter Spee & Pieter Stolwijk)

Walstroleeuwenbek (foto JAN ZWIENENBERG)

- *Polypogon viridis* (Kransgras): **Nieuw voor FWT-FLORON.**

Enschede, Ruwenbos (256-469). Een vijftal exemplaren, tussen straattegels. (Pieter Stolwijk)

- *Potamogeton x lintonii*: **Nieuw voor FWT-FLORON.**

Rossumerbeek (258-487). Determinatie John Bruinsma. Met de huidige kennis is het onduidelijk of naast *P. crispus* (Gekroesd fonteinkruid) de andere oudersoort *P. mucronatus* (Puntig fonteinkruid) of *P. pusillus* (Tenger fonteinkruid) is. (Andries van Rensen)

Kransgras (scan)

- *Potentilla supina* (Liggende ganzerik): Tweede km-hok.

Noord van Enschede, Deurningerweg (256-477). Ongeveer 15 exemplaren in een natuurontwikkelingsterrein; met o.a. *Juncus tenageia* (Wijdbloeiende rus). De eerste vondst (1991) betrof een baggerdepot aan het Twentekanaal bij Goor. Door vergraving bestaat deze vindplaats niet meer. De soort wordt in Nederland vrijwel uitsluitend op slikkige strandjes aan de grote rivieren gevonden. (Andries van Rensen & Otto Zijlstra)

Liggend ganzerik (Foto OTTO ZIJLSTRA)

- *Potentilla x mixta* [*P. anglica* x *P. reptans*] (Kruipganzerik x Vijfvingerkruid): **Nieuw voor FWT-FLORON.**

Deze bastaard valt vooral op doordat hij zowel 4-tallige (*P. anglica*) als 5-tallige (*P. reptans*) bezit. (Excursie FWT)

Potentilla x mixta (foto PIETER STOLWIJK)

- *Rosa 'Hollandica'* (Hollandse rimpelroos): **Nieuw voor FWT-FLORON.**
Engbertsdijksvenen (242-496), langs paadje. (Excursie FWT)
 - *Rosa columnifera* (Schijnegelantier): **Nieuw voor FWT-FLORON.**
Arriër Koeland (227-503). Dit taxon wordt in de Flora van Nederland onder *Rosa rubiginosa* (Egelantier) gerangschikt. (Wytze Boersma)
 - *Verbascum lychnitis* (Melige toorts): Derde Km-hok.
Enschede (254-472), havengebied. (Pieter Stolwijk)
-

Excursieverslagen FWT-FLORON 2009

P.F. Stolwijk, J.W. Bielen & O.G. Zijlstra

DE LUTTE, 9 mei 2009 (12 deelnemers)

De grote opkomst bij deze excursie maakte dat we met drie groepen op pad konden gaan. Maar allereerst werd op de RK begraafplaats van De Lutte gekeken naar de grote groeiplaats van *Veronica peregrina* (Vreemde ereprijs), hier al jaren bekend en voor velen een nieuwe soort.

Jacques Bielen inventariseerde de Hanhof e.o. (264-483; 117 soorten), het gebied waar in 1977 de eerste excursie van de FWT plaats vond. Otto Zijlstra trok naar de Boerrichterses (263-481; 211 soorten). Pieter Stolwijk verkende de Elfterheurne (263-482; 245 soorten, incl. na-excursie door Pieter).

De bosgebieden rond De Lutte zijn rijk aan karakteristieke bosplanten; de volgende soorten werden dan ook in een of meer km-hokken aangetroffen:

Adoxa moschatellina (Muskuskruid), *Chrysosplenium oppositifolium* (Verspreidbladig goudveil), *Circaea lutetiana* (Groot heksenkruid), *Convallaria majalis* (Lelietje-van-dalen), *Equisetum sylvaticum* (Bospaardenstaart), *Festuca gigantea* (Reuzenzwenkgras), *Gagea spathacea* (Schedegeelster), *Galium odoratum* (Lievevrouwebedstro), *Hieracium murorum* (Muurhavikskruid), *Impatiens noli-tangere* (Groot springzaad), *Lamium galeobdolon* (Gele dove-netel), *Luzula pilosa* (Ruige veldbies), *Lysimachia nemorum* (Boswederik), *Mespilus germanica* (Mispel), *Milium effusum* (Bosgierstgras), *Neottia ovata* (Grote keverorchis), *Rumex sanguineus* (Bloedzuring), *Veronica montana* (Bosereprijs), *Viola reichenbachiana* (Blauwsporig bosviooltje).

In de nattere delen en in enige terreinen met natuurontwikkeling inclusief het noordelijk bermtalud van de A-1, werden gezien:

Caltha palustris subsp. *palustris* (Dotterbloem), *Cardamine amara* (Bittere veldkers), *Centaureum erythraea* (Gewoon duizendguldenkruid), *Carex curta* (Zomprus), *C. flacca* (Zee-groene zegge), *C. hostiana* (Blonde zegge), *C. panicea* (Blauwe zegge), *Jacobaea aquatica* (Waterkruiskruid), *Dactylorhiza majalis* subsp. *praetermissa* (Rietorchis) en *Montia minor* (Klein bronkruid).

's Middags bekeken we nog vlug de mooie graslanden van het Arboretum Poortbulten (264-481 en 264-480), waar we van de bekende groeiplaatsen van een groot aantal Rode Lijstsoorten detailgegevens hebben genoteerd.

OVERIJSSSELSCH KANAAL - KEMPERSBRUG, 6 juni 2009 (5 deelnemers).

Met een opkomst van slechts vijf personen was deze excursie blijkbaar wat ongelukkig gepland. Het heeft ons niet verhinderd een lekkere wandeling te maken langs de zuidkant van het kanaal en binnendoor weer terug (229-494, met een klein stukje 229-493).

Het gebied was niet bepaald spectaculair te noemen. Niettemin hebben we 217 soorten genoteerd, exclusief enige verwilderingen.

Voor het gebied karakteristiek was eigenlijk alleen *Carex paniculata* (Pluimzegge), naast 5 andere algemenere Carex-soorten. Het kanaal zelf leverde slechts *Nuphar lutea* (Gele plomp) en *Nymphaea alba* (Witte waterlelie) op. De randsloot (gelukkig had Piet Vogelzang zijn laarzen aan) was goed voor *Potamogeton crispus* (Gekroesd fonteinkruid), *P. natans* (Drijvend fonteinkruid) en *P. pectinatus* (Schedefonteinkruid) en *Sparganium emersum* (Kleine egelskop). Daarnaast *Callitriche brutia* (Haaksterrenkroos), de nog steeds in opmars zijnde *C. obtusangula* (Stomphoekig sterrenkroos) en *Spirodela polyrhiza* (Veelwortelig kroos). Allemaal weinig bijzonder.

Vermeldenswaard zijn wel *Veronica persica* (Grote Ereprijs), die in Twente verre van gewoon is, *Digitaria sanguinalis* (Harig vingergras), *Erysimum cheiranthoides* (Gewone steenraket) en *Sagina micropetala* (Uitstaande vetmuur), soorten die we zelden in het buitengebied vinden. Verassend was echter een *Potentilla* (Ganzerik), in km-hok 229-493. De plant werd aanvankelijk voor *P. reptans* (Vijfvingerkruid) gehouden, maar al spoedig bleek dat de plant (een uitgebreide populatie) niet aan de knopen wortelt (vele planten onderzocht!) en deels viertalige, deels vijftalige bloemen heeft. De flora noemt als bastaard slechts *P. x suberecta* (*P. anglica x erecta*), maar er zijn meer bastarden bekend in deze groep. Er is materiaal verzameld; na bestudering daarvan bleek dat het om *P. x mixta* gaat, de bastaard van *P. anglica* (Kruipganzerik) met *P. reptans*.

Ook was er een *Silene* met bleekroze bloemen en bladeren die wat te smal leken voor *S. dioica* (Dagkoekoeksbloem). Na onderzoek van meegenomen materiaal bleek het om *S. x hampeana* te gaan, de bastaard van *S. dioica* en *S. latifolia* subsp. *alba* (Avondkoekoeksbloem). Bij een na-excursie heeft Pieter Stolwijk nog een aantal delen van het km-hok bezocht (de noordelijk kanaaldijk en een zijweg) die nog niet bekeken waren tijdens de excursie. Vooral de zijweg leverde een aantal nieuwe soorten op. Het totaal komt nu uit op 240 soorten. De aardigste soorten waren: *Carex riparia* (Oeverzegge), *Scutellaria galericulata* (Blauw glidkruid) aan het kanaal en *Sisymbrium altissimum* (Hongaarse raket) en *Viola tricolor* (Driekleurig viooltje) in de wegbermen.

RIETMOLEN - SCHIPBEEK, 4 juli 2009 (8 deelnemers)

Met acht deelnemers zijn we vanuit Rietmolen in oostelijke richting langs de Schipbeek gelopen, aan beide zijden 4 man (km-hok 242-461); langs de provinciale weg en enige landelijke weggetjes zijn we teruggedaan.

Het hok was voor het laatst in 1992 goed onderzocht; uit de periode 1989-2004 waren er 237 soorten van de Standaardlijst genoteerd. Recent waren er slechts 51 soorten van bekend. Met nu 233 soorten (plus vijf verwilderde voorkomens) kunnen we de excursie dus geslaagd noemen.

De Schipbeek heeft een aardige vegetatie met o.a. *Berula erecta* (Kleine watereppe), *Butomus umbellatus* (Zwanenbloem), *Nasturtium microphyllum* (Slanke waterkers), *Nuphar lutea* (Gele plomp), *Sagittaria sagittifolia* (Pijlkruid), *Sium latifolium* (Brede watereppe). Naast de van hier reeds bekende *Veronica beccabunga* (Beekpunge) en *V. anagallis-aquatica* (Blauwe waterereprijs) zagen we ook *V. catenata* (Rode waterereprijs)!

Zwanenbloem (foto PIETER STOLWIJK)

Bijzonder was de vondst van *Luronium natans* (Drijvende waterweegbree) - nieuw voor de Schipbeek -, waarvan we slechts een stengel met bladen (maar zonder bloemen) hebben gezien.

De stroomdalbegeleidende flora (een gemeenschappelijk kenmerk van Schipbeek en Dinkel) bestond uit *Galium verum* (Geel walstro), *Pimpinella saxifraga* (Kleine bevernel) en *Carduus crispus* (Krudistel); deze laatste soort komt echter nu op tal van plaatsen in Twente voor. We hebben vergeefs gezocht naar *Thymus pulegioides* (Grote tijm), die her en der aan de Schipbeek voorkomt, maar ook van vroeger uit dit km-hok niet bekend was.

Op het moment dat iemand opperde dat het tijd werd om *Epipactis helleborine* subsp. *helleborine* (Brede wespenorchis) te zien, bleken we er bijna bovenop te staan.

Urbane en wegkantsoorten: *Lepidium ruderalis* (Steenkruidkers), *Plantago coronopus* (Herts-hoornweegbree), *Sagina apetala* (Donkere vetmuur), *Sisymbrium altissimum* (Hongaarse raket). Op twee plekken zagen we *Datura stramonium* (Doornappel).

Gele plomp (foto PIETER STOLWIJK)

ENGBERTSDIJKSVENEN-ZUID, 5 september 2009 (4 deelnemers)

Via de zuidelijke ingang van SBB-reservaat Engbertsdijksvenen namen we km-hok 242-496 onder de loep. Meteen aan het pad troffen we door ons nog niet eerder aangetroffen *Rosa 'Hollandica'* (Hollandse rimpelroos) aan, een *R. rugosa* (Rimpelroos)-hybride van onbekende oorsprong, vegetatief lijkend op *R. gallica* (Franse roos), maar onder meer te onderscheiden door de (bij *R. gallica* ontbrekende) beharing op de langere stekels. In het veen streepten we van het gebied bekende soorten als *Nardus stricta* (Borstelgras) en *Empetrum nigrum* (Kraaiheide) op de drogere delen, en *Eriophorum vaginatum* (Eenarig wollegras) en *Vaccinium oxycoccus* (Kleine veenbes) op de nattere; en in greppels en slenken massaal *Calla palustris* (Slangenwortel). Opvallend was de vondst van *Carex flacca* (Zeegroene zegge), aan een pad, samen met *C. nigra* (Zwarte zegge) en *Scirpus sylvaticus* (Bosbies). Waarschijnlijk aangevoerd, aangezien de soort hier niet van nature te verwachten valt. Op het pad langs de oostzijde van het gebied werd op de terugweg nog *x Festulolium loliaceum* (Trosraaigras) genoteerd. In totaal 123 taxa.

Aan de excursies namen deel: Jacques Bielen, Wytze Boersma, Joop van Damme, Jan Meutstege, Dinant Meyer, Andries van Rensen, Jo Schunselaar, Peter Spee, Pieter Stolwijk, Piet Vogelzang, Otto Zijlstra, Maarten Zonderwijk, Jan Zwieneberg.

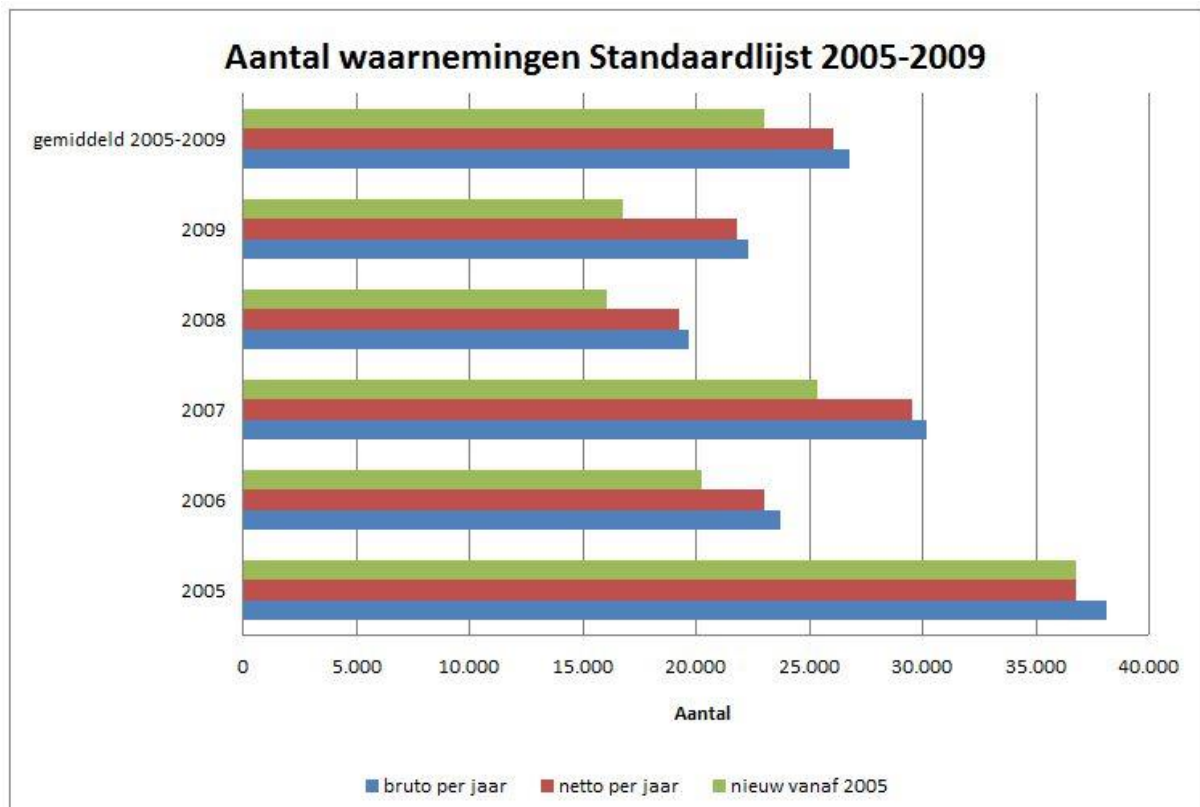
Tabel 2 Aantal soorten Standaardlijst

COÖRDINATEN	GEBIED	1977-2009	1977-1989	1989-2004	2005-2009
9 mei 2009	<i>DE LUTTE</i>				
263 481	Boerrichterses	331	148	262	247
264 480	Poortbulten	342	204	321	110
263 482	Elfterheurne	335	42	308	238
264 481	De Lutte	431	248	361	314
264 483	Hanhof	221	175	156	117
6 juni 2009	<i>OVERIJSSELS KANAAL</i>				
229 493	Marle	144	0	143	6
229 494	Kempersbrug	271	0	176	240
4 juli 2009	<i>RIETMOLEN</i>				
242 461	Muilvischbrug	311	139	237	238
5 september	<i>ENGBERTSDIJKSVENEN</i>				
242 496	Gravenland	222	0	212	134

Jaarverslag FWT-FLORON 2009

P.F. Stolwijk & J.W. Bielen

Het algemeen project 2005-2009

Grafiek

Met ruim 23.000 waarnemingen is 2009 weer een succesvol jaar geweest. Het primaire bestand telt nu ruim 137.000 gegevens en het secundaire (zonder de dubbele waarnemingen) bevat er ruim 118.00 (**Kaart**).

De lijsten worden zeer correct aangeleverd en sommige waarnemers geven hun data reeds als computerbestand door, wat veel tijd bespaart bij de invoer. Opvallend echter is dat er steeds minder abundanties worden genoteerd; mogelijk heeft men het gevoel dat er met dat gegeven toch niets wordt gedaan.

De **grafiek** laat het verloop over de jaren zien.

Het project selectie-hokken

Het project Selectiehokken loopt achter op schema. Wel zijn er in 2009 11 km-hokken bezocht (**tabel 3**), maar in dit tempo krijgen we niet alle 100 km-hokken in vijf jaar rond.

In totaal zijn er nu van 76 selectie-hokken meer dan 100 soorten genoteerd; er zijn dus nog 24 hokken te gaan. Daarbij moet opgemerkt worden dat voor de meeste Twents km-hokken 100 soorten erg weinig is. Zouden we bijvoorbeeld de grens bij 180 soorten leggen, dan zijn er nog 42 km-hokken te doen. Sommige km-hokken zijn echter van nature soortenarm (Sallandse heuvelrug; Engbertsdijksvenen e.a.). Of een km-hok voldoende onderzocht is kan daarom het best worden beoordeeld aan de hand van de vorige inventarisatieperiodes.

Tabel 3 Resultaat selectiehokken 2009

Coördinaten	Gebied	Waarnemer(s)	Aantal Standaardlijst			
			1989-2004	2005-2008	2009	2005-2009
227-502	Sahara	Wytze Boersma & Andries van Renssen	138	0	159	159
227-503	Arriër Koeland - De Mars	Wytze Boersma & Andries van Renssen	272	134	404	409
229-495	Linderdam	Pieter Stolwijk	155	0	121	121
235-472	Goor - Walters Waterland	Joke Vosman	228	151	246	267
235-491	Muldersdijk	Piet Vogelzang	180	0	262	262
236-496	Wijde Blijk	Piet Vogelzang	103	0	276	276
242-496	Engbertsdijksvenen-Gravenland	exc. FWT	212	4	133	134
242-498	Engbertsdijksvenen-Groote Supperplus	Geert Euverman	181	1	144	144
244-463	Vregelinkshoek	Jan Meutstege	122	0	193	193
246-460	Rekkenseweg	Hendo en Miriam Teensma	131	0	238	238
253-488	Strovelsweg	Pieter Stolwijk	147	0	237	237

Het project BSP - Verspreidingsonderzoek

In 2009 startte FLORON met het project Verspreidingsonderzoek (opvolger van het Bijzondere Soorten Project), waarbij van een aantal soorten (focus-soorten 2009) nagegaan moest worden of de soort nog voorkomt op uit het verleden (voor 2005) bekende plaatsen. Omdat de gegevens van dit project ons pas laat in het seizoen bereikten, hebben we er niet aan

meegedaan. Daarbij komt dat ons het belang van dit onderzoek niet duidelijk is en we bovendien van mening zijn dat een actualisatie van een groot aantal soorten eenvoudig onbegonnen werk is; voorbeelden zijn *Juniperus communis* (Jeneverbes), *Myrica gale* (Wilde gael) met ieder ruim 300 km-hokken en *Drosera rotundifolia* (Ronde zonnedaauw) met meer dan 120 km-hokken.

Niettemin zijn we blij met de vele ingeleverde Detailformulieren, voornamelijk van soorten van de Rode Lijst en van Doelsoorten, maar ook van andere, in Twente bijzondere soorten.

Waarnemers 2009

J.H. Alferink, Nijverdal

J.W. Bielen, Oldenzaal

G. Boedeltje, Lochem

W. Boersma, Delden

G. Euverman (SBB), Vriezenveensewijk

J. van der Kamp, Zeist

A.J.H. Meutstege, Diepenheim

G. Meutstege, Diepenheim

D.W. Meijer, Enschede

A. van Rensen, Oldenzaal

H. Roelofs, Holten

R. van der Schaar, Assen

J.A.M. Schunselaar, Delft

H. Schurink, Enschede

P.H.L. Spee, Enschede

P.F. Stolwijk, Enschede

H. en M. Teensma, Buurse

P. Vogelzang, Westerhaar

Mevr. J. Vosman-Selker, Markelo

R. Zielman, Enschede

O.G. Zijlstra, Enschede

M. Zonderwijk, Deventer

J.H. Zwienenberg, Hengelo

Excursieprogramma FWT-FLORON 2010

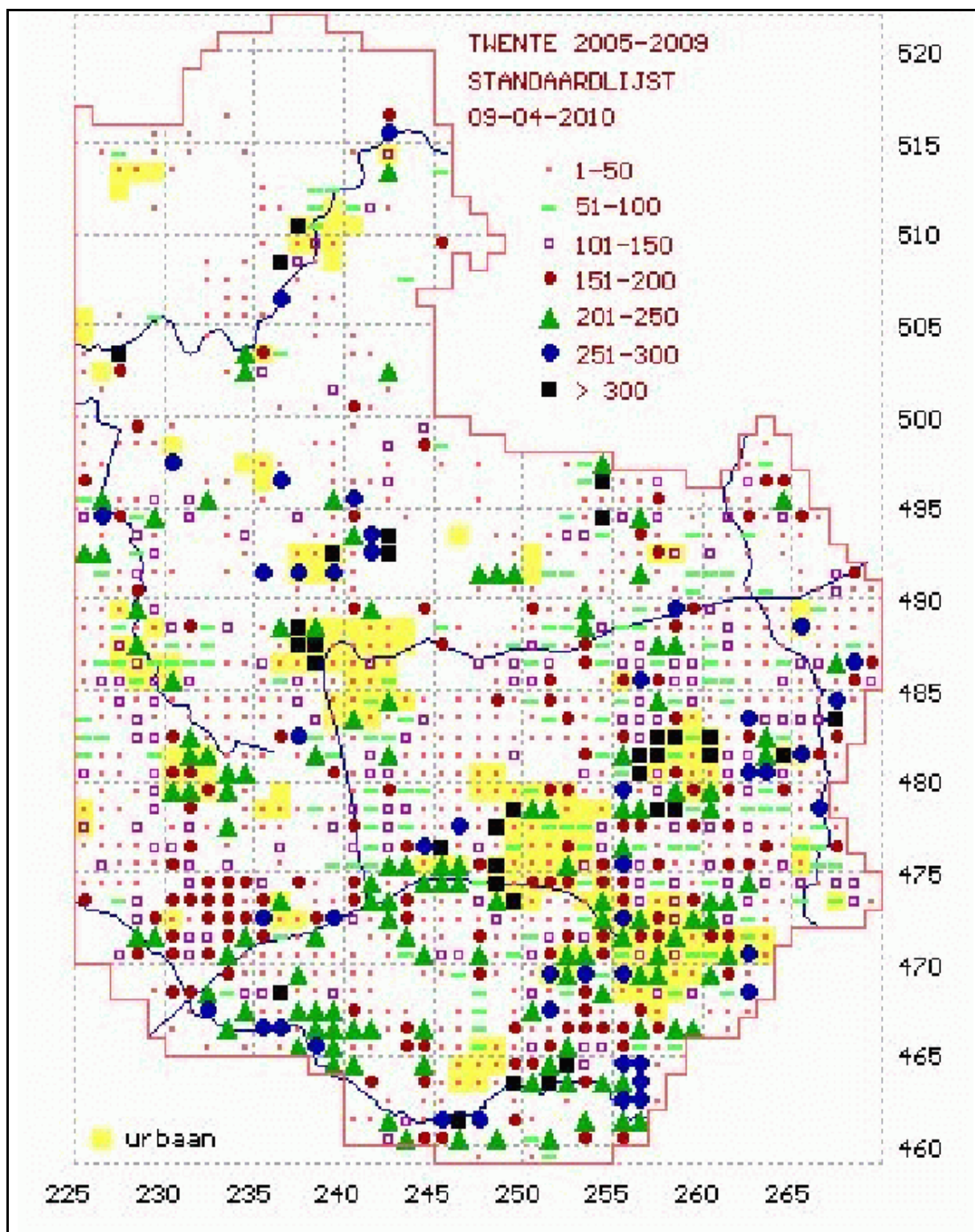
De excursies beginnen om 10.00 uur op het verzamelpunt en lopen tot het begin van de middag; vaak is er na de lunchpauze nog een vervolg voor de doorzetters.

datum	bestemming	verzamelen / coördinaten*
24 april	Losser - Liesket Selectiehok: voorjaarsflora op de uitlopers van de Oldenzaals stuwwal	Parkeerplaats, Losserhof (262,8-478,1).
29 mei	Beckum - De Knoef Selectiehok: heide, bouwland en water.	parkeerplaats rechts van de weg Beckum-Haaksbergen (247,0-469,5).
19 juni	Weerselo - Bekhuis Selectiehok: recent grotendeels onbekend.	Driesprong Plegtweg - Benkhuisweg (255,4-487,1).
4 september	Nijverdal - Fuutweg e.o. Veelzijdig (selectie)hok: industrieterrein, water, spoorbaan, heide, bos.	Weg Almelo-Nijverdal, afslag Rijssen - Industrieterrein 't Lochter (231,6-486,6).

Tijdens de excursies worden er, soms in kleine groepen, km-hokken geïnventariseerd voor het Algemeen FLORON-project. Aandacht wordt ook besteed aan het invullen van Detail-formulieren voor Rode Lijst-soorten en andere in Twente bijzondere soorten.

De excursies zijn een goede gelegenheid om kennis uit te wisselen. Veel plantenkennis wordt niet geëist, maar wel de bereidheid om zelfstandig een flora te (leren) hanteren.

Inlichtingen bij: Otto Zijlstra: 053-4331589; Pieter Stolwijk: 053-4355451; Jacques Bielen: 0541-514891.

Kaart Aantalsklassen per km-hok (2005-2009) soorten Standaardlijst (exclusief verwilderingen)